

NODIRA IJODIDA ADABIY AN’ANAVIYLIK VA BADIY O’ZIGA XOSLIK MASALASI

Muyassar Matmuratova Abdullayevna
Qoraqalpoq davlat universiteti 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek adabiyotining yirik vakili, buyuk shoir Nodira ijodining adabiy an’ana va badiiy o‘ziga xoslik jihatlari tahlil qilinadi. Nodira o‘zining lirik she‘rlari va nasriy asarlari orqali o‘z zamonasi va xalqining turmush tarzini, orzu-umidlarini, va hissiyotlarini chuqur anglab, ifoda etgan. Shu bilan birga, uning ijodi, adabiy an’analarga e’tibor bilan birga, yangi badiiy shakllar yaratishga, yangi uslublarni kashf etishga yo‘naltirilgan. Maqolada Nodiraning ijodida o‘ziga xos badiiy uslubning shakllanishi va adabiy an’analar bilan aloqasi o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: Nodira, adabiy an’ana, badiiy o‘ziga xoslik, o‘zbek adabiyoti, lirik she‘rlar, nasr, adabiyotshunoslik.

Kirish: O‘zbek adabiyoti tarixida ko‘plab buyuk shoirlar va yozuvchilar ijodi o‘ziga xos yuksak badiiy fazilatlari bilan ajralib turadi. Bu adabiyotning eng yorqin namoyandalari orasida Nodira o‘zining betakror lirik va nasriy asarlari bilan alohida o‘rin tutadi. Nodira o‘zining ijodida milliy va xalqiy an’analarga hurmat bilan yondashgan, shu bilan birga, yangi badiiy shakllarni yaratishda ham o‘zining yangi uslubini kashf etgan. Uning she‘rlari va nasriy asarlari o‘zida faqatgina estetik go‘zallikni emas, balki chuqur ma’naviy va falsafiy qarashlarni ham mujassam etgan. Nodira ijodining o‘ziga xosligi, birinchi navbatda, uning o‘z zamonasi adabiyotiga bo‘lgan yangi yondashuvi va badiiy shakllarni yangilashga qaratilgan intilishida namoyon bo‘ladi. Shoira she‘rlarida inson ruhiyatining nozik jihatlari, orzu-umidlar, muhabbat, hissiyotlar va ichki kurashlar tasvirlanadi. Uning ijodi o‘ziga xos lirizm, chuqur hissiy ifodalar va mukammal tasvirlash uslublari bilan ajralib turadi. Nodira o‘z asarlarida o‘zining ichki dunyosini yanada aniq va betakror tarzda ifodalay olgan, uning badiiy uslubi esa o‘ziga xos va ijodiy yondashuvda o‘zgaruvchanlikni o‘z ichiga olgan.

Bundan tashqari, Nodiraning ijodida o‘zbek adabiyotining qadimiy an’analari bilan birga, yangi badiiy shakllar va uslublarning sintezini ko‘rish mumkin. Shoira o‘zining she‘rlarida va nasrida xalq og‘zaki ijodi, an’anaviy shakllar va zamonaviy badiiy vositalarni uyg‘unlashtirib, yangi badiiy ifoda shakllarini yaratishga muvaffaq bo‘lgan. Ularning ko‘plab asarlari, ayniqsa, o‘zbek xalqi uchun muhim bo‘lgan muammolarni tasvirlab, jamiyatdagi o‘zgarishlar, ijtimoiy hayot va insonning ichki kurashlarini o‘rtaga tashigan. Nodiraning ijodida adabiy an’analarga sodiqlik bilan birga, shuningdek, yangi badiiy shakllarni yaratish va ulardan foydalanish borasida katta mahorat ko‘rsatilgan. Uning she‘rlari va nasriy asarlari badiiy go‘zalligi va

“IZLANISH SAMARALARI”

№9 mavzusidagi respublika an'anaviy ilmiy-nazariy anjumani

chuqurligi bilan ajralib turadi, va shu bilan birga, adabiy an'analar bilan uyg'unlashgan holda, o'zining o'ziga xos uslubini shakllantirgan. Ushbu maqolada, Nodira ijodida adabiy an'ana va badiiy o'ziga xoslik masalasi chuqur tahlil qilinadi. Shoiraning asarlaridagi badiiy tasvirlar, leksik vositalar, shakl va uslub jihatlari tahlil qilib, uning adabiy an'analarga bo'lgan hurmatini va o'ziga xos yondashuvlarini ko'rsatish maqsad qilingan.

Adabiyotlar tahlili.

Nodira ijodini o'rganish, asosan, uning she'riyati va nasrining badiiy tuzilmasini tahlil qilishni talab etadi. Shoiraning asarlarida o'ziga xos lirizm, tasviriy ifodalar va ruhiy holatlar ustida ishlash o'ziga xos uslubni shakllantirgan. Nodira asarlarining adabiy an'analarga hurmat bilan yondashgani, lekin shu bilan birga yangilik va o'ziga xoslikni kiritishda o'ziga xos mahorat ko'rsatganini ko'rish mumkin.

Sh. Kamilov (2013) Nodiraning she'riyatini, ayniqsa, uning badiiy tasvirlarini yuqori baholaydi. Uning fikricha, Nodiraning she'rlari nafaqat o'zbek she'riyatining an'analari bilan uyg'unlashgan, balki yangi badiiy shakllarni yaratishga intilish orqali milliy she'riyatni rivojlantirgan. Kamilov, shuningdek, Nodiraning she'riyati orqali inson ruhiyatining nozik jihatlari va ichki kurashlarini tasvirlashdagi mahoratiga e'tibor qaratadi. Shoira o'zining she'rlari orqali nafaqat o'z zamonasining ijtimoiy muammolarini, balki insonning ichki olamini ham aks ettiradi [1].

A. Xolmatov (2017) Nodira asarlaridagi adabiy an'analarning muhimligini ta'kidlaydi. U Nodiraning ijodidagi adabiy shakllarning an'anaviy va zamonaviy elementlar orasida uyg'unlashuvini o'rganadi. Xolmatovning fikricha, Nodira ijodida xalq og'zaki ijodi va an'anaviy shakllar bilan birga, yangi shakllar va badiiy vositalar qo'llaniladi. Shu bilan birga, Nodira o'z asarlarida zamonaviy dunyoqarashni, insonning shaxsiy va ijtimoiy hayotini tasvirlashni o'ziga xos uslubda ko'rsatgan [2]. Ularning asarlaridagi tasviriy va ritmik uslublar Nodiraning o'ziga xos poetik ovozi shakllantirgan. R. To'laganov (2015) Nodiraning nasriy asarlari va she'riyatini, uning badiiy uslubi bilan aloqada o'rganadi. To'laganov, shuningdek, shoiraning o'ziga xos hissiy yondashuvlarini, she'rlari va nasrida o'zining ichki dunyosini qanday aks ettirishini muhim deb hisoblaydi. U Nodiraning asarlarida o'z zamonasi jamiyatining ichki kurashlari va insonlarning ichki dunyosidagi nozik tafovutlar tasvirlanganligini qayd etadi. Shoira o'zining nasriy asarlarida ham, she'riy asarlarida ham, so'zning nozik va joiz ifodalari orqali insonning ruhiy holatini o'ziga xos tarzda tasvirlaydi [3]. Sh. Xo'jaev (2014) Nodira she'riyati va nasrining o'ziga xosligini yanada batafsil tahlil qiladi. U shoiraning asarlarida tasvirlar va badiiy ifoda vositalarining alohida rolini ta'kidlaydi. Xo'jaev Nodiraning she'riyatidagi rasmiy tuzilma va tasvirlarning

“IZLANISH SAMARALARI”

№9 mavzusidagi respublika an’anaviy ilmiy-nazariy anjumani

musiqiy ritmlari o’rtasidagi o’zaro aloqani muhim deb hisoblaydi [4]. Shu bilan birga, u Nodiraning poetik shakllarini tahlil qilib, uning ijodida yangi shakllar va stilistik innovatsiyalar yaratishga bo’lgan urinishlarni qayd etadi. Xo’jaevning fikricha, Nodira o’z asarlarida adabiy an’analar bilan birga, o’ziga xos hissiy va poetik ifodalarga tayanadi.

M. Azizov (2018) Nodiraning ijodida badiiy shakllarning shakllanishini o’rganib, uning zamonaviy adabiyotda tutgan o’rnini tahlil qiladi. Azizov, shuningdek, Nodiraning asarlaridagi badiiy uslubni o’zgartirishga bo’lgan intilish va uning so’zga bo’lgan yondashuvining alohida o’rin tutishini ta’kidlaydi. Shoira o’z asarlarida milliy va xalqiy an’analar bilan birga, zamonaviy badiiy shakllarni ham kiritgan va bu uning ijodining o’ziga xosligini tashkil etgan. Azizov Nodira asarlarida yangi shakllarning va stilistik elementlarning kiritilishi uning badiiy kashfiyotlarini namoyon etadi [5].

Tahlil va Natijalar.

Sharq mumtoz adabiyotida poetik fikrni badiiy san’atlar vositasida ifodalay olish shoir mahoratini belgilovchi omillardan biri hisoblanadi. Ijodkor she’riy san’atlardan qanchalik ustalik bilan foydalanganligi uning kamolot darajasini belgilaydi. Ijodkor, eng avvalo, she’riy san’atlardan foydalangan holda lirik qahramonning ichki kechinmalari, o’y-xayollari, ko’rinishlari kabi turli xil tasvirlarni bo’rttirish, asarining badiiy bo’yog’ini oshirishga e’tibor bersa, ikkinchidan, shu orqali fikrning ta’sirchanligini ta’minlaydi, o’quvchining estetik didini tarbiyalaydi.

Abu Nasr Forobiyning she’riyatning muhim unsurlaridan biri –xayol va tasavvur ekani haqidagi fikri e’tiborli: “...Isbotda ilm, tortishuvda ikkilanish, xitobda ishontirish qanchalik ahamiyatli bo’lsa, she’riyatda ham xayol va tasavvur shunchalik zarur bo’ladi”. Forobiyning, ayniqsa, she’r san’ati – tashbeh borasida o’n asrdan ko’proq vaqt muqaddam aytgan fikri XX asrga kelib ispan faylasufi Gasset tomonidan ancha sayqallangan. Tashbeh poeziyaning eng muhim, ba’zan hatto zaruriy unsuri ekanligini hisobga olsak, o’sha paytda she’riyat nozik tushunilganligining guvohi bo’lamiz. Forobiy yozadi: “Ko’pchilik odamlar asliga yaqin bo’lgan narsalarga taqlid qilishdan ko’ra, aslidan uzoq narsalarga taqlid tashbehning eng mukammali va afzali bo’ladi, deb o’ylashadi. Ularning fikricha, bunday holatda turib mulohaza yurituvchilar taqlid borasida ishlovchilar orasida eng layoqatli kishilar sanaladi, unday kishi bu san’at ahliga juda munosib keladi va taqlidni o’z yo’liga moslab, undan foydalanadi”. Bu xususda Gassetning qarashlari mana bunday: “Metafora shuning uchun ham bizni qoniqtiradiki, unda ikki narsa o’rtasida metafora suyangan har qanday o’xshashlikka nisbatan yana ham teran va

“IZLANISH SAMARALARI”

№9 mavzusidagi respublika an’anaviy ilmiy-nazariy anjumani

keskin, voqelik nuqtai nazaridan bo‘lishi mumkin bo‘lmagan moslikni ilg‘aymiz... Real o‘xshashlik haqiqatda ikki predmetning real noo‘xshashligini ta’kidlash uchun xizmat qiladi. Qayerdagi, real o‘xshashlik bor esa, o‘sha yerda metafora yo‘q. Metafora bag‘rida noo‘xshashlikni aniq anglash yashaydi...”

Xullas, o‘quvchi badiiy asarni o‘qir ekan, undagi jo‘n va hech qanday hissiyotni uyg‘ota olmaydigan jonsiz tasvirlarni xush ko‘rmaydi. Shu bois barcha zamonda qalam ahli va nazariyotchilar asarning ana shu jihatiga diqqat qaratganlar. Nodira lirik asarlari tahlili shuni ko‘rsatadiki, ijodkor ularda g‘oyaviy yaxlitlikka intiladi, matla’dagi fikrni g‘azal so‘ngiga qadar izchil davom ettirishga, boshlama misrada aytilgan g‘oyani baytma-bayt ochib, dalillab borishga va ohorli umumlashma bilan yakunlashga harakat qiladi. Shoiraning ushbu Navoiyona uslubga ergashishi o‘zbekcha va tojik tilida bitilgan she’rlarining, qaysi mavzuda bo‘lishidan qat’i nazar, aksariyatida yaqqol namoyon bo‘ladi. Xususan, biz tadqiq etayotgan tarixiy shaxslar obrazlari aks etgan she’rlarida ham g‘oyaviy yaxlitlikka, baytlararo izchillikka misol bo‘la oladiganlari anchagina. Masalan, shoiraning mana bu g‘azalini ko‘rib o‘taylik:

*O‘tti ko‘ksimdin o‘qing, sarvi ravondin berdi yod,
Zaxmlarkim qoldi andin – gulistondin berdi yod.*

*Mehnati hijron aro nokomlig‘ chekkanlara
Vasl aro o‘lmak hayoti jovidondin berdi yod.*

G‘azalning umumiy ruhidan muallif uni Umarxon vafotidan keyin bitgani seziladi. Shu bois uni “Firoqnoma” turkumiga qo‘shish mumkin. Matla’ bevafo dunyoning hijron kamonidan otilgan o‘q yetkazgan zaxmning lirik qahramon ko‘ksini jarohatlaganini bayon qilish bilan boshlanadi. O‘z navbatida, baytma-bayt o‘sha zaxm ta’sirida hijron bilan bog‘liq xotira va tuyg‘ular tasviri quyushlash boradi. Bu tasvirlar goh bir vaqtlar oshiq va ma’shuqa kezgan guliston vasfiga bag‘ishlansa, goh visol onlarida jon berish – “hayoti jovidon”, ya’ni abadiy hayot ekani haqidagi ohorli poetik umumlashmaga kelinadi. Goh mubolag‘ali tarzda ko‘z yoshlari yoki ohidan chiqqan dud go‘yo Somon yo‘li turkumidagi yulduzlarga mengzashi singari go‘zal tashbih ijod etilsa, goh ayshini barbod aylagan hijron yelidan rangi somon bo‘lgani izhoriga o‘tadi. Umuman, shoira har bir baytda (umuman) hijron azobi, u bilan bog‘liq ruhiy holatlarning turli ko‘rinishlari, xulosalarini tasvirlar ekan, maqta’da bunday iztirobning boisi Umarxon ekanini oshkor etadi. Shu ma’noda, g‘azalga radif qilib olingan “yod” so‘ziga katta poetik ma’no yuklangan. Radif ma’lum ma’noda syujet yaxlitligini ta’minlash, baytlar mohiyatini umumlashtirish singari poetik vazifalarni bajargan.

“IZLANISH SAMARALARI”

№9 mavzusidagi respublika an’anaviy ilmiy-nazariy anjumani

Shoiraning hijron, yor bevafoqligi mavzuidagi “Xurram erdim vasl ayyomida hijron etti dog‘” misrasi bilan boshlanuvchi g‘azali ham poetik fikr izchilligining o‘ziga xos namunasi sifatida e’tiborga loyiq. Jumladan, unda lirik qahramon o‘zining bir paytlar vasl ayyomida shodu xurram bo‘lganligi, nogahoniy hijron o‘sha damlarga barham berib qalbini dog‘laganini aytadi. Hijron yetkazgan alamlarni betakror badiiyat bilan tasvirlagan shoira bu g‘azaliga “dog‘” so‘zini radif qilib olgan.

Nodira she'riyatida o‘ziga xos badiiy shakllar, ritmik tuzilish va tasvirlarning alohida o‘rni bor. Shoira asarlarida sodda, ammo chuqur ma'nolarni yoritish uchun klassik she'riyat shakllaridan foydalanadi. Shuningdek, Nodira asarlarida metaforalar va simvollardan keng foydalanish uning badiiy tasvirlarini boyitib, she'riyatining estetik darajasini oshiradi. Bu o‘ziga xos uslub, Nodiraning asarlarini boshqa zamondosh shoirlaridan ajratib turadi. Bundan tashqari, Nodiraning nasrida ham badiiy shakllar va uslublar yangilanadi. Shoira o‘z nasrida ichki monolog, diyalog va tasvirlarni ustalik bilan qo‘llaydi. Uning nasridan tasvirlar, obrazlar va his-tuyg‘ular o‘ta chuqur va ta'sirli tarzda ifodalangan. Shoiradagi badiiy tasvirlar nafaqat tashqi dunyoni, balki inson qalbining eng nozik hissiyotlarini, ichki kurashlarini ham aks ettiradi. Nodira nasrida estetik va ruhiy jihatlarning uyg‘unlashuvi, uning adabiyotdagi o‘ziga xosligini ta'minlaydi.

Xulosa

Nodira ijodi o‘ziga xos badiiy shakllar, tasvirlar va yangi uslublarni yaratish bilan ajralib turadi. Shoira o‘z asarlarida adabiy an'analarga hurmat ko‘rsatish bilan birga, ularni yangilash va zamonaviy yondashuvlar bilan boyitish orqali o‘zining badiiy portretini shakllantirgan. Uning she'riyatidagi tasvirlar va simvollar nafaqat tashqi dunyoni, balki inson ruhiyatining eng nozik jihatlari aks ettiradi. Nodira o‘z asarlarida xalq og‘zaki ijodini va adabiy an'analari bilan bog‘liq bo‘lsa-da, zamonaviy shakllarni va yangiliklarni kiritish orqali o‘ziga xos poetik uslub yaratgan. Shoiradagi badiiy yangiliklar uning she'riy va nasriy asarlarida birgalikda mavjud bo‘lib, ularda an'anaviy shakllar bilan zamonaviy dunyoqarash uyg‘unlashgan. Nodira asarlaridagi ijtimoiy, falsafiy va ruhiy mazmunlarning boyligi uning adabiyotdagi o‘ziga xosligini va ahamiyatini ko‘rsatadi. Shoira o‘z asarlarida nafaqat ijtimoiy va shaxsiy kurashlarni tasvirlabgina qolmay, balki insoniyatning umumiy muammolariga ham qarashlarni taklif qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Kamilov, Sh. (2013). Nodira va uning she'riyatidagi badiiy tasvirlar. Tashkent: Adabiyot nashriyoti.
2. Xolmatov, A. (2017). Nodira va o‘zbek adabiyotining rivoji. Toshkent: Yangi nashr.

“IZLANISH SAMARALARI”

№9 mavzusidagi respublika an’anaviy ilmiy-nazariy anjumani

3. To‘laganov, R. (2015). Nodiraning badiiy uslubi: tahlil va tadqiqotlar. Samarqand: Ilm va ta’lim.
4. Xo‘jaev, Sh. (2014). Nodira she'riyati va nasrining badiiy shakllari. Toshkent: Falsafa nashriyoti.
5. Azizov, M. (2018). Nodira ijodida badiiy shakllar va stilistik innovatsiyalar. Toshkent: Milliy adabiyot nashriyoti.
6. Ibragimov, B. (2017). Nodira she'riyatidagi xalq og‘zaki ijodi. Samarkand: O‘zbekiston adabiyoti.
7. Tursunov, S. (2014). Nodira va uning adabiy uslubi. Toshkent: O‘zbekiston.
8. Khudoyberganov, R. (2019). Nodira she'riyati va badiiy tasvirlar. Buxoro: Xalq nashriyoti.
9. Azizova, N. (2020). Nodiraning she'riyati va falsafiy yondashuv. Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti.